ФІЛОСОФІЯ

Андрущенко Т. І.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

Аналізуються методолого-методичні аспекти естетичного виховання молоді та студентів; особлива увага приділяється принципу комплексного підходу.

Ключові слова: молодь, навчання, виховання, культура, естетичне, комплексний підхід, методика.

Загальновідомим є положення про необхідність естетичного виховання, особливо учнівської та студентської молоді. Між тим, методика цього процесу залишається ще не достатньо опрацьованою. Не достатня увага до цього питання яскраво ілюструється відсутністю поняття “естетичне виховання” навіть у такому фундаментальному видання, як “Енциклопедія освіти” (К., 2008 р.). Нам видається актуальним розглянути деякі принципи цього процесу, запропонувати можливі методичні нововведення. Як відомо, методологічною основою і важливим принципом естетичного виховання є ідея комплексного підходу який має подвійне значення. По-перше, система естетичного виховання має будуватися так, щоб різні види мистецтва постійно взаємодіяли між собою в процесі впливу на особистість, тобто організовується необхідність тісної взаємодії мистецтва на основі міжпредметних зв’язків. По-друге, естетичне виховання як виховання засобами мистецтва, так і засобами дійсності повинно стати органічною частиною будь-якого виду виховання

У педагогічній літературі “естетичне виховання” у вузькому сенсі розглядається як соціально визначена цілеспрямована підготовка людини до естетичного сприйняття мистецтва. У більш широкому сенсі – це соціально й культурно обумовлена частина процесу соціалізації, яка формує в людині емоційно-ціннісне ставлення до

дійсності, спрямована на активізацію сутнісних сил людини, що розвивають її здібності до художньої творчості, до повноцінного якісного перетворення соціокультурного простору, суб'єктом якого вона є. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури виявив, що в теорії педагогіки естетичне виховання молоді засобами залучення до культури трактується на основі розуміння його як формування естетичного ставлення людини до дійсності. Сучасна педагогіка розглядає естетичне виховання як один з універсальних аспектів культури особистості, що забезпечує її рівень відповідно до соціального й психофізичного розвитку людини під впливом мистецтва та інших об'єктів і явищ реальності.

У структурі естетичної культури особистості можна виділити функціональні елементи: естетичну свідомість, що включає в себе естетичне сприйняття; естетичні емоції та почуття; естетичну потребу; естетичну діяльність; естетичну оцінку; естетичний смак; естетичний ідеал. Особистість, що визначається естетичною культурою, характеризується, в першу чергу, розвиненістю естетичної свідомості й активністю в естетичній діяльності. Таким чином, особистість як суб'єкт освітнього процесу формує та саморозвиває свою естетичну культуру шляхом особистісного діяльнісного ставлення до процесів та явищ, які відбуваються в навколишньому середовищі.

У літературі виділяються два рівні, що визначають естетичну культуру особистості: естетична діяльність, що знаходить своє відтворення в духовній і матеріальній діяльності людини, та естетична свідомість. Остання має соціальний характер, який визначається тим, що за допомогою мистецтва відбувається реалізація та опанування духовним досвідом людства. Крім того, естетична свідомість характеризується також і суб'єктивними рисами, які виявляються у розвитку та проявах особистості та можуть бути реалізовані в особистісно орієнтованій освіті.

Методика естетичного виховання й естетичної культури в системі особистісно орієнтованої освіти, має орієнтуватись на такі основні критерії естетично розвинутої особистості: 1) естетична свідомість, 2) естетичні почуття та 3) естетична діяльність, які у своїй взаємодії створюють всю систему загальних естетичних якостей. Критеріальні оцінки естетичного розвитку повинні всебічно охоплювати різноманітні прояви особистості стосовно до природи, суспільства, власності, праці, себе. Роль особистісно-орієнтованого освітнього процесу в естетичному розвитку особистості визначається створенням педагогічних умов, що забезпечують можливість естетичного розвитку особистості з опорою на допомогу та підтримку педагога.

Епоха глобалізації та інформаційної революції обумовлює більш високу відкритість системи цінностей особистості притокам нової інформації, нових ідей і рішень. Сучасна масова культура об'єктивно містить в собі тенденцію до "зрівнялівки", до уніфікації особистості, а отже, і до уніфікації смаків, які через засоби масової інформації "тиражуються" в молодіжному середовищі, які підневільно нівелюють індивідуальність особистості. Ця тенденція може підсилюватися певними економічними, політичними та ідеологічними чинниками. Так, масове виробництво при певних умовах веде до "роботизації" працівника; диктаторські, тоталітарні режими шляхом політичного та ідеологічного тиску, переслідуванням інакомислячих нав'язують масам відповідні стандарти поведінки й стереотипи мислення. Водночас у масовій культурі закладені чинники, які діють у протилежному напрямку, викликаючи індивідуалізацію смаків особистостей. Впровадження у виробництво, як і у інші сфери суспільного життя, новітніх, особливо – інформаційних, технологій перетворює їх по суті у різновиди масової культури, що висуває нові вимоги до працівників, стимулюючи індивідуалізацію їх знань, навичок, а врешті-решт – і смаків.

Крім того, останнім часом виникло чимало соціальних проблем і чинників (тероризм, наркоманія, проституція тощо), що помітно впливають на деформацію смаків. Слід згадати і про такі явища, як контркультура, антикультура, які діють у тому ж напрямку. Тенденцію до індивідуалізації естетичних смаків підсилюють характерні для нашого часу закономірні цивілізаційні процеси і явища, які створюють для більшості людей нормальні умови життєдіяльності.

Способи формування та управління системою естетичного та аксіологічного тлумачення ролі освіти спираються на принципи ціннісно-орієнтованої політики у сфері гуманітарної освіти у вищій школі: а) головним предметом зовнішнього контролю молоді у сфері гуманітарної освіти є здійснення загально-значимих і освітніх цінностей, в той час як академічна свобода навчальних закладів зводиться до визначення змісту, організації, методів освіти, спрямованих на реалізацію цих цінностей; б) роль суспільства полягає у відтворенні, оновленні цінностей, у підтримці ціннісної скерованості гуманітарної освіти; держава повинна забезпечувати контрольні функції, тобто відігравати роль "охоронця цінностей", але ці повноваження державні органи можуть делегувати суспільству; в) прагнення ВНЗ більшою мірою відповідати вимогам цінностей гуманітарної освіти зі сторони суспільства і держави. Особливістю багатьох уроків, на яких відбувається зіткнення різних поглядів, різних

способів мислення є те, що вони часто залишаються незавершеними й повертаються до свого початку, до витоків культурологічної проблеми, що в свою чергу стимулює розвиток розумової діяльності та самоосвіти у галузі естетичного. Застосування різних методичних прийомів при розгляді літературного твору з культурологічних позицій допомагає старшокласникам заглибитись у світ героїв твору, у світ їхніх труднощів і проблем, "вжитися" в їхню долю. Для цього необхідне створення образу культури через застосування засобів театру (жести, міміка, костюм тощо), живопису (колорит, архітектоніка картини, техніка виконання), музики (інтонація, ритмічний малюнок, тематика твору), скульптури (матеріал, об'єм, пластика), архітектури (композиція споруди, її фасад, декор, призначення) [1, *12*].

Тільки методи виховання засобами мистецтва здатні вирішити соціальні проблеми та сприяти гармонійному розвитку як індивіда, так і суспільства в цілому. На думку Г. Ріда, "естетична революція" – це перспектива одержати людину високодуховну, моральну та художньо освічену, а така мета може бути досягнута двома шляхами: соціальною інтеграцією та естетичним вихованням [2, *14*]. У розкритті культуротворчої діяльності в естетичному вихованні слід враховувати, що вона здійснюється як на груповому, так і особистісному рівнях. Особистість, виходячи із сучасних наукових поглядів, вважається не стільки об'єктом формування, скільки суб'єктом самотворчої і саморегулюючої діяльності. Особистість – це складна, багаторівнева структура, яка знаходиться у процесі тривалого, постійного саморозвитку в інтелектуальному, моральному, емоційному напрямках. Формування всебічно розвиненої особистості неможливе без становлення у неї естетичного відношення до соціального і природного середовища, духовних феноменів суспільства.

Студентська молодь – дуже динамічна суспільна група. Вона діалектично поєднує в собі сильні, впливові та слабкі риси, знаходячись у стані соціального росту, в процесі фізичного, політичного, морального та естетичного розвитку. З одного боку, для неї властиві романтизм, цілеспрямованість до майбутнього, допитливість, потяг до нового, бажання набути власний соціальний досвід, максималізм, сміливість, творча активність, відносно велика рухливість, з другого – певний скептицизм у сприйнятті попереднього соціально-історичного розвитку, елементи організаційної нестійкості.

Для студентів як соціальної групи характерні такі ознаки: домінуюча спільність основного роду діяльності – навчання, науково-пізнавальна діяльність, нетривале перебування у даному соціальному

середовищі – студентському колективі, потреби, інтереси, а також можливість самовдосконалення. Зрозуміло, що дані ознаки обумовлені перш за все характером життєдіяльності цієї категорії суспільства. Специфіка студентської молоді як об'єкта естетичного виховання обумовлена перш за все тим, що у вищому навчальному закладі продовжується виховний процес, який раніше почався в сім'ї, школі. Але процес формування естетичної культури в цей період носить стихійний характер в силу недооцінювання у школі значення естетичної освіти. У зв'язку з цим здійснення естетичного виховання у вищому навчальному закладі, основу якого складає естетична освіта, іноді погіршується з небажанням деякої частини студентської молоді бути співучасником виховного процесу.

До основних видів діяльності студентів належать: навчання, науково-дослідницька робота, художня самодіяльність, заняття фізичною культурою та спортом, участь у громадських та політичних організаціях, партіях, молодіжних клубах.

Серед багатьох форм організації естетичного виховання студентської молоді найбільш можливим для будь-якого вищого навчального закладу є відвідування музеїв з подальшим обговоренням цінностей мистецтва (кіно, театру, літератури). Студенти наполегливі у своїх бажаннях пізнати нове, розібратися у різних явищах життя, художньої культури. Не рідко вони категоричні у судженнях, не завжди можуть прийти до правильного висновку, погляду на окремі явища культури.

Усі засоби та форми естетичного виховання можна використовувати, якщо вони збагачують естетичну культуру студентської молоді, розвивають у неї естетичні смаки, інтереси, творчу активність, допомагають перетворенню знань у переконання. Соціологи вказують на зв'язок естетичного інтересу особистості з об'єктивними умовами життя, а естетичний інтерес визначається як специфічне ставлення особистості до навколишнього світу, викликане активним її бажанням оволодіти конкретними естетичними об'єктами або ж тим чи іншим видом творчої діяльності. Використання цих форм та засобів естетичного виховання у вищих навчальних закладах потребують чіткого виділення основних цілей та завдань на кожний навчальний рік. Значне місце в естетичному вихованні засобами залучення до культури займають екскурсії до музеїв, відвідування виставок, колективний перегляд фільмів та вистав з подальшим їх обговоренням.

Також використання образно-естетичного складника в лекційному викладанні та навчальних текстах сприяє посиленню дієвості

навчального процесу та поглибленню розуміння навчального матеріалу і його збереженню в довготривалій пам'яті.

Взагалі, таємниці впливу краси на людину багато в чому були і є нерозгаданими. Про це написано безліч досліджень, оспівуванню краси присвячено найкращі твори всіх видів та жанрів мистецтва, але таємниця краси залишається у глибинах людської сутності. Дослідникам хочеться знати ,під впливом яких факторів та явищ у нас формується відчуття прекрасного, виникає, серед багатоманітності духовних відчуттів – естетичне відчуття, ядром якого є сприйняття та переживання краси.

Всі люди від природи мають здатність за допомогою відчуттів сприймати навколишній світ. Але не всі здатні рівною мірою бачити прекрасне і вміти відрізнити прекрасне від потворного, хоча природні задатки чуттєвого сприймання світу є у всіх людей.

Прилучення учнів до прекрасного – це і є набування здібностей, а отже і можливостей естетично сприймати світ, що призводить до формування естетичних смаків і ідеалів, сприяє творчому розвитку. Розвинений естетичний смак має виявлятися в оціночному ставленні до об'єктів у формі безпосередніх, емоційних реакцій, суджень. Зміст і рівень розвиненості естетичного смаку залежить від пізнання нею естетичних цінностей, вироблених історичною практикою людства. Процес формування естетичного смаку пов'язаний з формуванням ідеалів і переконань особистості. На її розвиток впливають умови життя, професійна орієнтація, культурний рівень людини. В процесі художньо-естетичного виховання задовольняються естетичні потреби, формується естетична культура в цілому. Формування естетичної культури повинно відбуватися за таких умов:

– створення загальнокультурного фундаменту у школі (діти мають знати історію культури свого народу, знати "Біблію" як джерело духовної морально-естетичної культури);

– повернутися до духовності свого народу: народного та церковного календаря, рідного фольклору, гуртового співу, звичаїв і традицій нашого народу;

– розвиток народних ремесел: ткацтва, килимарства, гончарства, іконопису та ін.;

– орієнтувати молодь на високі музичні і художні зразки мистецьких творів;

– активно залучати учнів до художньо-естетичної діяльності, зокрема, до масового музичного виховання, як це робиться, наприклад, у вальфдорській школі Німеччини;

– стимулювати творчо обдаровану молодь;

– сприяти естетиці побуту, де перебуває дитина тощо.

Але здатність до творчості сама по собі в людині не виникає, вона свідомо формується культурою, зокрема, через освітянські технології. Завдання освіти – не тільки підготувати "знаючу людину", котра оволоділа знаннями в тій чи іншій галузі, а й сформувати людину-творця цілісного типу. Тобто людину, яка здатна творити світ культури, мистецтва.

Загальним чинником самовиховання є поняття "естетичний інтерес". Деякі дослідники визначають естетичний інтерес як форму пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення художньої діяльності й первинну готовність до неї. В естетичному інтересі поєднуються елементи почуття, смаку, ідеалу, що й додають пізнавальної потреби до її змісту. Особливо підкреслимо, що естетичний інтерес як усвідомлена потреба в сприйнятті та створенні краси чи орієнтація на певні способи її задоволення припускає високий рівень духовного розвитку й формується у більш зрілому віці [3, *113*].

Головним джерелом естетичного виховання та самовиховання в усі часи була книга. Книга – це складова частина та головний носій загальної культури. Її образ складається з багатьох чинників, які несуть в собі пізнавальну, моральну, естетичну та інші інформацію. Якою б за формою книга не існувала, вона стає універсальним зберігачем соціального досвіду. Книга має двоїстий і навіть багатоманітний характер. Вона може виступати і засобом збереження інформації для людей наступних поколінь, і засобом комунікації, і товаром. Книга супроводжує людину з раннього дитинства і до останніх днів, несучи їй світло розуму та знань, виховуючи та скеровуючи духовно, естетично. Цей повсякчасний зв'язок людини з книгою зумовлює величезний виховний зміст книги, може впливати на людей різного художнього рівня та різних поглядів на життя [4, *2*].

Сприйняття і пізнання цілісності книги – явище комплексне, багатопланове. В основі лежить складний рух – спілкування з книгою. Це перш за все читання тексту і усвідомлення того, що читаєш, гортання сторінок, дотик до матеріального блоку книги, заглиблення у книжковий простір. У цьому складному русі окремі елементи пов'язані один з одним, знаходяться в центрі загального сприйняття і завжди співвідносяться з почуттям цілого – всієї книги.

В сучасних умовах інформатизації суспільства книга в традиційній формі і особливо ілюстрована книга, завдяки своїй внутрішній неповторній семіотичній особливості та будові, незважаючи на існування новітніх форм передачі інформації, може відігравати роль

одного з найбільш масових і мобільних джерел інформації та естетичного виховання.

Результати досліджень стверджують, що сьогодні в суспільстві та його свідомості книга виступає:

а) такою, що дає насолоду як предмет вжитку;

б) корисним помічником в повсякденному існуванні;

в) предметом, який символізує високий соціальний статус, творче сприйняття художньої літератури на високому естетичному рівні, здатність відчувати катарсис від спілкування з нею, що притаманне невеликій групі населення [4, *5*].

Василь Сухомлинський розробив систему соціалізації дітей шкільного віку на основі принципу гуманізації. Одним із головних факторів, що впливають на душу учня, він вважав красу в природі і суспільстві. Він писав: “Під час навчання у початкових класах я тисячу разів ходжу з дітьми до витоків краси. Ці уроки є баченням прекрасного. Діти вчаться бачити, вслуховуватися в музику оточуючого світу, розуміти його, милуватися ним”. Краса живить доброту, любов, сердечність маленької людини. Влітку діти милуються струнокою яблунькою, кущем шипшини із червоними ягодами, а восени вони дбайливо обгортають дерева, щоб узимку їм не було холодно. “Труд маленьких дітей – це перш за все, – створення матеріальних цінностей, які втілюють красу”, – писав Василь Олександрович. “Якщо хочеш бути красивим, працюй до самозабуття, працюй так, щоб ти відчув себе творцем, майстром, господарем в улюбленій справі. Працюй так, щоб твої очі відбивали одухотвореність великим людським щастям – щастям творчості”, – писав В. О. Сухомлинський [5, *233*]. Таким чином, труд є головним чинником самовиховання естетичного особистості, що досить повільно використовується у сучасній освітній системі.

У вирішенні цієї проблеми важливу роль відіграє самовиховання як систематична і свідома діяльність, спрямована на вироблення у собі позитивних рис волі і характеру, бажання розумового, морального, естетичного і фізичного самовдосконалення. Основою самовиховання є внутрішня культура, яка починає формуватися в сім’ї, потім у школі, де учнів знайомлять із різними методами і формами самовиховання: самоаналіз, самокритика, самообов’язок, самопримус, самонавіювання тощо. У старшому шкільному віці культурно-виховна функція суспільства спрямована на формування світогляду, збагачення знаннями; іде інтенсивний процес самоосвіти, пов’язаний із самовихованням, зростає рівень внутрішньої культури.

Таким чином, естетична культура особистості – це сформована на

основі власного життєвого досвіду та шляхом естетичного виховання з боку суспільства здатність людини розпізнавати й переживати прекрасне й потворне, піднесене й низьке, трагічне й комічне в мистецтві й навколишній дійсності, керуватися виробленими культурою естетичними цінностями у своїй практичній діяльності, створювати красу навколо себе й долати недосконаліть світу. Показником естетичної культури особистості є розвиненість її інтелектуальної та емоційно-чуттєвої сфер, що досягається засвоєнням естетичного досвіду людства та його подальшим розвитком як засобом власного самовизначення. Складовими естетичної свідомості, що становить ядро естетичної культури особистості, вчені визначають естетичне сприйняття, почуття, смаки, оцінки, потреби та естетичний ідеал, формування яких є метою естетичного виховання.

В свою чергу, естетичне виховання – це не стільки виховання митця, скільки людини, готової до будь-якої діяльності, людини з потужним духовним і творчим потенціалом, розвиненим образним і раціональним мисленням, здатної самостійно подбати про свою конкурентоспроможність. Естетично розвинена людина – завжди особистість. Самодостатня, творча, вона здатна самостійно здійснювати вибір у буттєвій практиці між добром і злом, красою і потворним, обов'язковим і випадковим тощо.

Відчуття прекрасного, красивого формуються у кожної людини самостійно в процесі її розвитку та виховання. Причини, які впливають на виникнення цього відчуття, однакові для всіх, їх багатство та багатогранність невичерпні. Проблема полягає в тому, що саме з цього багатства обере для себе людина, як грані та сторони прекрасного вона сприймає. Сутність відчуття прекрасного у його тісному зв'язку з розвитком інтелекту, інтуїції, здатності бачити у навколишньому світі те, що інші не помічають [6, *134*].

Л І Т Е Р А Т У Р А :

1. *Михайлова Л. М.* Виховання естетичної культури старшокласників (на матеріалі творів світового мистецтва) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. М. Михайлова ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2001. – 18 с.
2. *Ільницька Л. В.* Виховання в контексті соціально-естетичної концепції Герберта Ріда : автореф. дис. … канд. філ. наук : 09.00.08 / Л. В. Ільницька ; Київськ. нац. ун-т. ім. Т. Г. Шевченко. – К., 2005. – 22 с.
3. *Зиль О. М.* Формування передумов естетичного інтересу у старших дошкільників у процесі музичної діяльності / О. М. Зиль // Педагогіка: збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного

університету (Педагогічні науки). – № 3. – Бердянськ : БДПУ, 2006. – 220 с.

4. *Біличенко О. Л.* Культурно-виховна роль книги в умовах формування інформаційного суспільства : автореф. дис. … канд. пед. наук : 07.00.08 / Біличенко О. Л. ; Харьк. держ. акад. культури. – Х., 2001. – 18 с.
5. *Сухомлинский В. А.* Как воспитать настоящего человека (Советы воспитателям) / В. А. Сухомлинский. – К. : Изд-во "Радянська школа", 1975. – 235 с.
6. *Кудин В. А.* Раздумья. – 2-е изд., доп. / В. А. Кудин. – Х. : НТУ "ХПИ", 2006. – 356 с.

Андрущенко Т. И. Эстетическое воспитание как методическая проблема

Анализируются методолого-методические аспекты эстетического воспитания молодёжи и студентов; особенное внимание уделяется принципу комплексного подхода.

Ключевые слова: молодёжь, обучение, воспитание, культура, эстетическое, комплексный подход, методика.

Andruschenko T. I. Aesthetic education as methodical problem

The methodical aspects of aesthetic education of young people and students are analysed; the special attention is spared principle of complex approach.

Keywords: young people, teaching, education, culture, aesthetic, complex approach, method.

Буяшенко В. В.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР І СОЦІАЛЬНЕ ПІКЛУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу сутності соціального піклування на сучасному етапі з урахуванням історичних та соціокультурних закономірностей розвитку країни. У статті розкривається специфіка соціального піклування та перспективи імплементації досвіду практик соціального піклування інших країн на терені вітчизняної культури з метою створення гідних умов для сучасного стану життєдіяльності.

Ключові слова: соціокультурний підхід, соціальний простір, соціальне піклування, соціокультурна динаміка.

Суспільству на будь-якому етапі його розвитку були притаманні функції допомоги і підтримки, хоча спосіб їх реалізації суттєво відрізнявся у процесі соціогенезу. Система соціальної підтримки